

**İslamî İlimler 3. Sınıf Öğrencilerinin Ahlâkî Olgunluk Kavramına Dair Oluşturduğu
Metaforların İncelenmesi (Develi İslamî İlimler Fakültesi Örneği)**

Examination of The Metaphors of 3rd Grade Students of Islamic Sciences Regarding The
Concept of Moral Maturity (Sample of Develi Islamic Sciences Faculty)

Emine Elif ÇAKMAK İGALÇI

Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi Develi İslami İlimler Fakültesi
Assistant Professor, Kayseri University Faculty of Develi Islamic Sciences
Kayseri/Türkiye

elifigalci@kayseri.edu.tr | orcid.org/0000-0003-4988-0857

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 7 Nisan / April 2023

Kabul Tarihi | Accepted: 20 Aralık / December 2023

Yayın Tarihi | Published: 30 Aralık / December 2023

Atıf | Cite as: Emine Elif Çakmak İgalçı, “İslamî İlimler 3. Sınıf Öğrencilerinin Ahlâkî Olgunluk Kavramına Dair Oluşturduğu Metaforların İncelenmesi (Develi İslamî İlimler Fakültesi Örneği), *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51 (Aralık 2023/2), 177-197.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

İslamî İlimler 3. Sınıf Öğrencilerinin Ahlâkî Olgunluk Kavramına Dair Oluşturduğu Metaforların İncelenmesi (Develi İslamî İlimler Fakültesi Örneği)

Öz

Ahlâk ve ahlâkî farkındalık kavramları, bireyin yaşadığı şart ve koşullarda, geçirdiği olay ve durumları anlamlandırma, yorumlama ve ahlâkî bir zemine oturtması açısından önemlidir. Kişinin kendi ahlâkî düzeyine göre algıladığı dünya onun ahlâk kavramına yüklediği manayı gösterirken, ahlâkî olgunluk düzeyi de bunun davranışsal boyutta yansımalarını ifade etmektedir. Ahlâk edinimi ile gerçekleşen ahlâkî olgunluk kavramı gelişimsel süreçte hem somut hem de soyut manada bir değişim göstermektedir. Bu değişimin ana sebeplerinden biri de kişinin içerisinde bulunduğu ahlâkî gelişim basamağıdır. Bireyin ferdi ve içtimaî olarak kendini ve dünyayı algılaması, ahlâkî bir kazanımla değerlendirmesi ahlâkî gelişim düzeylerinden hangi basamakta olduğuyla yakından alakalıdır. Bunun için belirli düzlem ve aşamalarda belirlenen ahlâkî gelişim alanları bireyin sahip olduğu ahlâkî donanım ve öğelere bağlı olmakla birlikte ahlâkî olgunluk düzeyi ile de yakından ilişkilidir. Ahlâkî gelişim kuramcılarında Lawrence Kohlberg'in kategorileştirdiği ahlâk aşamaları; bireyin olaylara karşı gösterdiği tepkilere, sorulan sorulara verdiği cevaplara göre yorumlanarak ahlâkî düzey ve olgunluk analizi yapılarak belirlenmiştir. Bu çalışmamızda Kohlberg'in belirlediği ahlâk düzeyine paralel olarak İslamî İlimler Fakültesi öğrencilerinin zihinlerinde var olan ahlâk kavramından hareketle ahlâkî olgunluk kavramına dair oluşturdukları metaforlar incelenmiştir. Üçüncü sınıf öğrencileriyle sınırlı olan bu çalışmaya 58 öğrenci katılmıştır. Araştırma kapsamındaki öğrencilere yönelik "Ahlâkî olgunluk.....a/e benzer; çünkü" biçimindeki eksik bırakılmış bir cümlenin yer aldığı formlar dağıtılmıştır. Bu sayede İslamî İlimler üçüncü sınıf öğrencilerinin ahlâkî olgunluk kavramına dair algılarını hangi metaforlarla ortaya koyacakları belirlenmeye ve metaforların ortak özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu formların bireysel olarak doldurulması istenmiş, çevresel desteklerden uzak kalınması gerektiği belirtilmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) desenine göre yapılandırılmıştır. 21-23 yaş aralığında 10 erkek, 48 kızın katıldığı çalışma; nitel araştırma yapılarak değerlendirilmiş, verilen cevaplar dört temel, on yedi alt kategoriye ayrılmıştır. Metaforlar temel ihtiyaçlar, değerler, soyut ve eylemsel benzetmeler ana kategorilerinde değerlendirilmiştir. Oluşturulan temel kategorilerin alt kategorilere ayrılarak daha net bir açılım yapılması sağlanmış, verilen cevaplar ve kategoriler arasında anlamlı bir bütünlük oluşturulmaya çalışılmıştır. Verilen cevaplar doğrultusunda öğrencilerin ahlâkî olgunluk kavramına yükledikleri manalar, oluşturdukları metaforlar ve öne sürdükleri gerekçeler değerlendirilmiştir. Öğrencilerin ifade ettiği metaforları anlamlı gerekçelerle açıklaması bu çalışmanın geçerliğini etkileyen en önemli unsurdur. İslamî İlimler üçüncü sınıf öğrencilerine uygulanan bu çalışmada, metaforlar ve gerekçeler arasındaki anlamlı bağlantılar ve değerlendirmelerin yapılması sonucunda ahlâkî olgunluk kavramının eylemsel betimlemeler ve değer kazanımı yönünde bir eğilimde olduğu görülmüştür. Özellikle eylemsel benzetmeler nezdinde oluşturulan metaforlar ahlâk

ve ahlâkî olgunluğun fiiliyata dönük kısmının daha ağır bastığını göstermiştir. Yapılan bu çalışma alan yazında yapılan diğer çalışmalara ve literatür bilgisine yakın sonuçlar içermekle birlikte diğer çalışmalarla arasında anlamlı bir farklılık barındırmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, İslamî İlimler, Metafor, Ahlâk, Ahlâkî Olgunluk

Examination of The Metaphors of 3rd Grade Students of Islamic Sciences Regarding the Concept of Moral Maturity (Sample of Develi Islamic Sciences Faculty)

Abstract

The concepts of morality and moral awareness are important in terms of the individual's understanding, interpretation and moral grounding of the events and situations in the conditions and circumstances in which he/she lives. While the world that the individual perceives according to his/her own moral level shows the meaning he/she attributes to the concept of morality, the level of moral maturity expresses its reflections in the behavioral dimension. The concept of moral maturity, which is realized through the acquisition of morality, shows a change in both concrete and abstract terms in the developmental process. One of the main reasons for this change is the stage of moral development that the individual is in. The individual's individual and communal perception of himself and the world and his evaluation of the world with a moral achievement are closely related to the stage of moral development. For this reason, the areas of moral development, which are determined at certain levels and stages, are closely related to the level of moral maturity as well as the moral equipment and elements that the individual possesses. The stages of morality categorized by Lawrence Kohlberg, one of the moral development theorists, were determined by analyzing the moral level and maturity by interpreting the reactions of the individual to the events and the answers to the questions asked. In this study, in parallel with the level of morality determined by Kohlberg, the metaphors created by the students of the Faculty of Islamic Sciences about the concept of moral maturity based on the concept of morality in their minds were examined. 58 students participated in this study, which was limited to third grade students. Forms containing an incomplete sentence in the form of "Moral maturity is similar toa/ because" were distributed to the students within the scope of the research. In this way, it was tried to determine which metaphors the third year Islamic Sciences students would reveal their perceptions of the concept of moral maturity and to reveal the common features of the metaphors. These forms were asked to be filled in individually and it was stated that they should be kept away from environmental support. The research was structured according to the phenomenology design, one of the qualitative research methods. The study, in which 10 boys and 48 girls between the ages of 21-23 participated, was evaluated through qualitative research, and the answers given were divided into four basic and 17 subcategories. The metaphors created were evaluated under the main categories of basic needs, values, abstract and action analogies. The basic categories were divided into subcategories to provide a clearer explanation, and a meaningful integrity was tried to be created between the answers and categories. In line with the answers given, the

meanings that the students attributed to the concept of moral maturity, the metaphors they created and the justifications they put forward were evaluated. Explaining the metaphors with meaningful justifications is the most important factor affecting the validity of this study. In this study, which was applied to third-year Islamic Sciences students, as a result of the meaningful connections and evaluations between metaphors and justifications, it was seen that the concept of moral maturity tends towards actional descriptions and value acquisition. Especially the metaphors created in terms of actional analogies showed that the action-oriented part of morality and moral maturity is more dominant. Although this study contains results close to other studies in the literature and literature information, there is no significant difference between it and other studies.

Keywords: Religion, Islamic Sciences, Metaphor, Moral, Moral Maturity

Giriş

Ahlâk ve ahlâkî olgunluk kavramları gelişimsel ve terimsel manada birbiri ile bağlantılı olan, düşünsel ve eylemsel alanlarda birbirini tamamlayan kelimelerdir. Sahada ele alınan ahlâkî olgunluk kavramını daha iyi analiz edebilmek için ahlâk kavramının tanımını ele almak, ona yüklenen anlamları açıklamak, din, değerler, bilişsel düzey ve eylemsel aktivite olarak ahlâk, ahlâk anlayışları ve ahlâkî olgunluk terimlerinin bütünüyle özelliklerine yer vermek gerekmektedir.

Ahlâk; birçok filozof, eğitimci, psikolog, din bilimci ve sûfi tarafından ele alınan; fikirden eyleme bir yön çizen, inanç, değerler ve düşünce sistemi ile yakından ilişkili olan bütüncül bir kavramdır. Kök itibarıyla ahlâk; hulk (خلق) kelimesinin çoğulu olan, hulk veya huluk olarak adlandırılan, insanın ruhundaki huyu (nefiste yerleşmiş bir nitelik) ifade eden bir isimdir.¹ Huy, içinde barındırdığı özelliklere bağlı olarak güzel ya da kötü olarak adlandırılabilir.² İngilizce tanımında ise moral olarak ifade edilen ahlâk, Latince moralis kelimesinden türetilmiştir ve anlamca bu iki kelime birbirine yakın olup her ikisi de huy, karakter, hâl ve hareket tarzı gibi manalara gelir.³ Ahlâk kelimesinin sözlük manası seciyye, din, tabiat, insanın iç dünyasını ve dış dünyasını ifade eder.⁴ *Lisanü'l-Arab'da* insanın iç görünüşünü ve nefisini ifade eden bir kavram⁵ olarak tanımlanan ahlâk; mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan bir davranış kuralları bütünü olarak ele alınır.⁶ Genel manada ahlâk, belli bir dönemde belli insan topluluklarınca benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamıdır.⁷ Kök ve sözlük manalarında benzer ifadelerin yer

¹ Ali İbn Muhammed Cürcanî, *Tarifât Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü*, trc. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 99.

² Hüsamettin Erdem, *Ahlâka Giriş* (Konya: Günay Ofset, 1994), 22; Mehmed Said Çekmegil, *Ahlâk Anlayışımız* (Malatya: Sanih Kütüphanesi Yayınları, 1969), 12.

³ Recep Kılıç, "Ahlâkî Temellendirme Problemi", *Felsefe Dünyası Dergisi* 8/1993, 67.

⁴ Mustafa Çağrı, "Ahlâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/1.

⁵ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: yy, 1956), "Ahlâk", 10/86.

⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2003), 5.

⁷ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1975), 13.

alması hem genel literatürde hem de İslam literatüründe farklı açılımların yapılması ahlâkın hem fitrat hem din ve inançlar hem de değerler sistemi ile yakından ilişkili olduğunu gösterir.

Bir toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek için oluşturulan kural, ilke ve değerler bütünü⁸ olarak ifade edilen ahlâk kavramının hem derunî hem de eylemsel yönü vardır. Kişide yaratılıştan var olan ve kişinin sonradan kazandığı özellikleri kapsayan ahlâk kavramı hem subjektif hem de objektif yönleriyle insan ve insanın davranışlarıyla ilgilidir.⁹

Düşünce ve fiil ekseninden hareketle bireysel ve içtimaî yönü olan ahlâk; insanları insan yapan toplumun alt görüntüsü, insanın yaratılıştan ve sonradan eğitimle kazandığı ruh ve kalp halleridir.¹⁰ Kendisine mâl edilmesi itibarıyla bilişsel düşünce sistemi ile de paralellik arz eden ahlâk, insan nefsine köklü bir şekilde yerleştiği için fiil ve davranışların düşünmeden, zorlamaya ihtiyaç duymadan kolaylıkla ortaya çıkması durumu olarak da ifade edilir.¹¹

Bilişsel, eylemsel ve ruhî yönüne değinilen ahlâk aynı zamanda da duygu ve harekete hitap eden unsurlar içeren bir kavramdır. Ahlâkî davranışların şekillenmesini sağlayan, kişide ahlâkî duygu gelişimini destekleyen ahlâk kavramı tek başına bir olgu olmaktan ziyade eğitim ile birleştiğinde daha verimli olmaktadır.¹² Eğitimsel yönüne dikkat çekmekle birlikte düşünce dünyasında geliştirilen sistematik ahlâk ve ahlâk felsefesi anlayışları da bu kavramın her alanda derin bir şekilde incelendiğini gösterir. Bunun için temel ahlâk anlayışlarından bahsetmek ahlâk sahasını anlamak adına faydalı olacaktır. Özellikle ahlâk felsefesinin sistematize ettiği ahlâk anlayışına göre yedi ahlâk anlayışı vardır. Bunlar;

Mutluluk ahlâkî (ahlâklı olmayı mutlu olmakla eşdeğer görür),
Vazife ahlâkî (Kant'ın savunduğu temeli aklî melekelerle dayanan ahlâk),
Varoluşçu ahlâk (hiçbir genel ahlâkın bize yapacaklarımızı söyleyemeyeceği ahlâk anlayışı),
Ahlâksızlık ahlâkî (toplumca ve dince belirlenmiş olan ahlâkî değerleri değiştirmek ister),
Psikolojik ahlâk (ahlâkın kaynağını ruhî temayül ve bu temayüllere yön veren şuur olarak kabul eder),

Sosyolojik ahlâk (başkaları için yaşamayı ahlâk olarak görür),

Evrimsel ahlâk (insan davranışlarını beden fonksiyonlarına bağlar).¹³

Genel manada doğuştan temel ahlâkî düşünce, yargı ve duygunun bulunduğunu belirten araştırmacılar ahlâkın potansiyel bir güç olduğunu ifade ederler.¹⁴ Milattan önceki yıllardan günümüze kadar ele alınan, ahlâk felsefesinin temelini oluşturan ahlâk ve ahlâkî eylemler birçok düşünür tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu farklı görüşlere göre oluşturulan ahlâk

⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 22.

⁹ Erdem, *Ahlâka Giriş*, 24.

¹⁰ Çekmegil, *Ahlâk Anlayışımız*, 9, 12.

¹¹ Erdem, *Ahlâka Giriş*, 25.

¹² Mehmet Zeki Aydın, *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003), 4.

¹³ Osman Zahid Çiftçi-Nuri Çiçek, "Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlâk", *Geçmişten Geleceğe Ahlâk*, ed. Asife Ünal (Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2015), 120.

¹⁴ Çiftçi-Çiçek, "Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlâk", 125.

anlayışının kaynağı bilgi, erdem, akıl, değerler, inanç olarak ifade edilmiştir. Mesela Sokrates'e göre bilgi bütün ahlâksal eylemlerin kaynağı olduğu gibi bütün yanlış eylemlerin kaynağı da bilgisizliktir. Ona göre her erdem, bir bilgidir.¹⁵ Bilge olan insan kendini tanır, neyi bilip bilmediğini ayırır. İnsan en çok kendisiyle uyum halinde olduğu zaman mutlu olabilir.¹⁶ Sokrates ahlâksal yaşamayı bilgiye dayandırır. Mutluluk ahlâkını bilgiyle açıklayan Sokrates, erdem ve fazilet sahibi olmanın yolunun sadece bilgiden geçtiğini ileri sürer.¹⁷

Kant'a göre ise ahlâk yolunun başlangıç noktası, insanın sahip olduğu zihinsel yatkınlıktır. Zihnini ahlâk duygusunun verilerine açık tutan bir insanın ahlâkî yatkınlık düzeyi yüksektir.¹⁸ Ahlâkî yatkınlık kişinin tabiatında bulunan temel ahlâk çizgisidir.¹⁹ Bilişsel düzeye göre hareket edilmesi gerektiğini ifade eden Kant, ahlâk ve ahlâkî eylemlerin baş noktası olarak aklı önceler. Kişinin ne kadar zihni yatkınlığı ve açıklığı varsa ahlâkî donanımı da o derece yüksek demektir.

Bir üçüncü anlayış ise bilgi ve aklı cemedir. Kişinin ahlâk sahibi olması ve ahlâkî eylemlerde bulunması için hem mevcut aklını kullanması, belli bir bilişsel yatkınlığın ve değerlendirme kapasitesinin hem de bilginin olması gerekir. Bu görüşe nispeten zıt bir anlayışla insanların ahlâkî ilkelere sahip olup olmamalarını onların bilinç ve bilgi düzeyiyle alakalı olmadığını söyleyen Bergson, kişinin dış görünüşünden, anlık değer ve yargı hükümlerinin çıkarılamayacağını belirtir. Ona göre sokaktan geçerken kimin hasta olup olmadığını anlayamadığımız gibi ahlâkî öğelere sahip olup olmadıklarını da bilemeyiz.²⁰

Bloom'un ise insanları ahlâklı ve ahlâksız olmaya yönlendiren bilincin, doğuştan olduğunu söylemesi ahlâk anlayışı ile dinsel ahlâk arasında bir bağ oluşturur. Ona göre temel ahlâk ilkeleri doğuştandır ve evrenseldir, ahlâkî öğretisi ve ilkelerin temeli doğuştan atılmıştır. Bebeklerle yapmış olduğu çalışmalarda Bloom, bebeklerin ahlâkî davranışlarına yöneldiğini gözlemlemiş, iyi-kötü, doğru-yanlış seçimlerinde güzeli, doğruyu seçtiklerini belirterek bebeklerin ahlâkî vasıflarla donanımlı ve akıllı bireyler olarak dünyaya geldiklerini ifade etmiştir.²¹

İslam ahlâk anlayışında ele aldığımızda ise İbn Miskeveyh'e göre ahlâk; nefsin bir hali olarak tanımlanırken²² Gazzâlî ise ahlâkî nefste yerleşmiş bir meleke olarak ifade eder.²³ Ona göre ahlâk bireyde bulunan erdemli duygu, düşünce ve davranışların melekeye dönüşmesi halidir. İslam'da ahlâk,

¹⁵ Bedia Akarsu, *Mutluluk Ahlâkı* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1998), 40.

¹⁶ Akarsu, *Mutluluk Ahlâkı*, 41.

¹⁷ Akarsu, *Mutluluk Ahlâkı*, 43.

¹⁸ Mehmet Aydın, *Kant'ta ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlâk İlişkisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 26.

¹⁹ Aydın, *Tanrı-Ahlâk İlişkisi*, 27.

²⁰ Henri Bergson, *Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986), 7.

²¹ Paul Bloom, "The Moral Life of Babies", *Newyork Times Magazine* (Erişim: 22.03.2023); Çiftçi-Çiçek, "Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlâk", 130-135.

²² İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi*, çev. Abdülkadir Şener vd. (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013), 59

²³ Ebu Muhammed Gazzâlî, *İhyâu U'lumiddîn III*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002), 127.

imanî olgunluğun eseri, ürünü ve ölçütü olarak takdim edilir. Nitekim ahlâk insanî olgunluğun, insanî asaletin, yetkinliğin ve gelişmişliğin göstergesidir.²⁴ Ahlâk kavramına ve oluşturulan ahlâk anlayışlarına paralel olarak ahlâkî olgunluk kavramı da kendisine bu sahada daha çok bilişsel ve eylemsel manada yer bulur. Ahlâk anlayışının değer, inanç, duygu ve bilinç açısından kişinin ahlâka yüklediği manayı göstermesi son derece önemlidir. Onun için çalışmamızda yer alan ahlâkî olgunluk metaforlarını objektif bir şekilde değerlendirebilmek için ahlâkî olgunluk kavramının literatürdeki yerini bilmek gerekir.

Ahlâkî olgunluk; içselleştirilmiş ve vicdana yerleştirilmiş ahlâkî değerlerin kökleşmesini sağlayan kişinin tek başına olduğu halde dahi zihninde var olan ahlâkî değerlere aykırı davranmamayı gerektiren bir karakter özelliğidir.²⁵ Ama kişinin ahlâken olgun bir birey olabilmesi için ahlâkî değerleri sadece duygu, düşünce ve yargı olarak taşımak yeterli değildir. Bunun yanında o değerlerin tutum ve davranışa dönüştürecek kuvvetli bir bilinç düzeyinin olması gerekir.²⁶ Ahlâkî olgunluk kavramı ahlâkî biliş, duyuş ve davranışla ilgili beceri ve karakter özelliklerin bütünü olarak değerlendirilir.²⁷

Ahlâkî olgunluk bir yetkinleşme süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreç kişinin akıl, duygu ve davranış bağlamında ahlâkî davranışın ortaya çıkışını kapsadığı gibi bütüncül bir yaklaşımla bu üç kilit elemanın birbiri ile en üst seviyede tavır geliştireceği bir kemâlât sürecidir.²⁸

Çok geniş kapsamla tanımlı yapılan ahlâkî olgunluk kavramı Kohlberg'in çalışmaları sonucu literatüre girmiştir. Kohlberg, çalışmalarını çocuklar üzerinde yapmıştır.²⁹ Çocukları ahlâken olgun olarak değerlendirmek için Kohlberg çocuklara ahlâkî ikilemler sunmuştur. Bu ikilemler karşısında akıl yürütmelerini puanlayarak çocukları derecelendirmiş, gösterdikleri yargı becerilerine göre tasnifte bulunmuştur. Son basamakta olgun yargı becerisi gösteren çocukları ahlâken olgun olarak değerlendirmiştir.³⁰ Batı alanında yapılan bu çalışmalara ek olarak İslam dünyasında ahlâkî olgunluk kavramıyla ilişkilendirilebilecek Tûsî ve İbn Miskeveyh'in olgunlaştırdığı tehzibü'l-ahlâk³¹ kavramı yerini alır. İslam ahlâkı nezdinde ele alındığında tehzibü'l-ahlâk anlayışı amelî, nazarî ve fiilî olarak karşımıza çıkar.³² İnsanın nazarî ve amelî yönünün gelişmesi tehzib geleneğinde ahlâkın kemâle

²⁴ Mehmet Şevki Aydın, *Eğitim Ahlâkı* (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 22.

²⁵ Mustafa Şengün, *Lise Öğrencilerinin Ahlâkî Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2008), 37.

²⁶ Francis Fukuyama, *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, çev: Ahmet Buğdaycı (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2005), 55.

²⁷ Thomas Lickona, *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. (New York: Bantam, 1992), 57.

²⁸ İshak Tekin, "Ahlâkî Olgunluk Kavramı Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (Ekim 2017), 2291.

²⁹ Semra Çinemre, *Lawrence Kohlberg: Ahlak Gelişim Teorisi ve Ahlak Eğitimi Yaklaşımı* (Ankara: Nobel Yayınevi, 2022), 36.

³⁰ Lawrence Kohlberg, "Moral Education in The Schools: A Developmental View. School Review", *The University of Chicago Press Journals* 74/1 (1966), 7.

³¹ Tehzibü'l-ahlâk: Ahlâk eğitimi. Ahlâk felsefesinin araştırma alanında olan kavram İbn Miskeveyh ve Yahya İbn Adî tarafından kaleme alınıp kitaplaştırılmıştır.

³² Tekin, "Ahlâkî Olgunluk Kavramı Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme", 2276.

ermesi ile mümkündür. İnsanın bilgi boyutunu ifade eden, bilgilerin alınıp ilimlerin öğrenildiği düşünsel-nazarî boyut; bu bilgi ve ilimlerin içselleştirildiği, güç ve fiile döndüğü, birbiri ile uyum içerisinde olduğu davranışsal-amelî boyuttur. Bu şekilde ilim ile eylemin birleşmesi amaçlanmakta, insanın kemalât noktasının bu iki boyutu ile hayata geçirilmesi üzerinde durulmaktadır. Tehzibü'l-ahlâkta nihai gaye insanın mutluluğudur. Bu amaç ve aşamalar sonucunda, bilişsel ve ahlâkî olgunluk sayesinde insanın Yaratıcısı ile arasında olan perdeler kalkacak yakînlığe erişilecektir.³³ Tehzibü'l-ahlâk nazariyesinde ahlâken olgun insan, bütün huylarının farkında olan, kusurlarını bilen ve dikkatli olan, faziletler konusunda hassas ve faziletleri davranış haline getiren, hedefi en yüksek mertebeye ulaşmak olan güzel ahlâktan haz alan kimsedir.³⁴

Ahlâkî farkındalığı özellikle vurgulayan, güzel ahlâkı her şeyin önüne yerleştiren İslamiyet kişinin ahlâklı, erdemli bireyler olmasının yanı sıra eyleme dönüklüğüyle ahlâkî olgunluğunu tamamlamış bireyler olmasını gaye edinir. Onun için temel İslâm ahlâkının eksikliği İslam şahsiyetinin güzelliğini, kemal ve olgunluğunu yitirmesi, birbirine bağlı olan gidişatının ve tekamülünün ortadan kalkması demektir.³⁵

Tüm bu kavram ve tanımlara örnek gösterildiği gibi aynı zamanda ahlâken olgun bireylerde bulunması gereken nitelikler üzerinde de titizlikle durulmuştur. Buradan hareketle ahlâkî olgunluk kavramı sadece kavramsal olarak karşımıza çıkmaktan ziyade eylemsel olarak da alan yazında yerini almıştır.³⁶

Evrensel ahlâk genelinde İslâm ahlâkı özelinde ahlâk edinimi hem bilgi hem de uygulama yönünde belirli aşama ve sistematiklerle gerçekleşmektedir. Bu sistematığı oluşturan ahlâk eğitimi hem bireysel hem de toplumsal olarak önemli bir yere sahiptir. Bunun önemine binaen ahlâk eğitimi ahlâkî olgunluğun sağlanabilmesi adına kritik bir süreçtir.³⁷ Geçmişten günümüze bakıldığında genel manada ahlâk eğitiminde üç ana yaklaşımın egemen olduğu görülür. Bunlardan ilki erdem merkezli ahlâk eğitimi yaklaşımıdır. Erdem merkezli yaklaşıma göre ahlâkî olgunluğun sağlanabilmesi için erdemlerin karaktere yerleşmesi gerekir. Karaktere yerleşmesi için erdemlerin uygun durumlarda düşünmeksizin, bilinçli ve istemli bir şekilde meydana gelmesi beklenir.³⁸ Ödev ahlâkını merkeze alan ahlâk eğitimi yaklaşımlarında ahlâkî olgunluk, kişinin muhakeme gücüne bağlıdır. Kişinin evrensel düzeyde kabul edilir bir davranış benimsemesi ve sergilemesi yargı yeteneklerini bir üst seviyede aktif kullanıp hayata geçirmesi ile mümkündür.³⁹ Hem erdem hem de ödev ahlakını içine alan bütüncül

³³ Ibn Miskevî, *Tehzibü'l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi*, çev. Abdülkadir Şener vd. (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013), 59.

³⁴ Yahya İbn Adî, *Tehzibü'l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi*, çev. Harun Kuşlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 74.

³⁵ Said Havva, *Allah Erinin Ahlâk ve Kültürü*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Petek Yayınları, 1987), 243.

³⁶ Tekin, "Ahlâkî Olgunluk Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme", 2276.

³⁷ Aydın, *Eğitim Ahlâkı*, 25.

³⁸ Şengün, *Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi*, 37.

³⁹ James R. Rest vd., "A Neo-Kohlbergian Approach to Morality Research", *Journal of Moral Education* 29/4 (2000), 389-390.

yaklaşım merkezli ahlâk eğitimi yaklaşımında ahlâkî olgunluk ise erdem ve yargı becerilerinin aktif kazanımına dayanır. Erdemden yargıya, davranışsal boyuttan bilişsel sürece kadar kapsamlı bir şekilde ele alınan bu tür yaklaşımlarda ahlâkî olgunluğun kazanımı oldukça önemlidir. Her ne kadar farklı boyutlara işaret etse de bütüncül manada ele alındığında ahlâk edinimine ve ahlâkî olgunluğa vurgu söz konusudur.⁴⁰

Bu çalışmamızda Develi İslamî İlimler Fakültesi üçüncü sınıf şubelerinde okuyan öğrencilerin ahlâk anlayışlarına paralel olarak ahlâkî olgunluk kavramına dair oluşturdukları metaforlar incelenmiş, literatürde yer alan ahlâk, ahlâk anlayışları ve ahlâkî olgunluk nezdinde değerlendirilmiştir. Objektif çizgide gitmek adına çıkan sonuçlar literatürden aktardığımız bilgiler bazında ele alınmıştır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, İslamî İlimler üçüncü sınıf öğrencilerinin ahlâkî olgunluk kavramına dair algılarını metaforlar yoluyla ortaya koymaktır. Belirlenen metaforlar değerlendirilerek, bu genel amaç çerçevesinde araştırmaya ilişkin alt amaçlar şöyle sıralanmıştır:

İslamî ilimler üçüncü sınıf öğrencilerinin ahlâkî olgunluk kavramına dair oluşturdukları metaforlar nelerdir?

İslamî ilimler üçüncü sınıf öğrencilerinin ahlâkî olgunluk kavramına dair geliştirdikleri metaforların gerekçeleri nelerdir?

İslamî ilimler üçüncü sınıf öğrencilerinin ahlâkî olgunluk kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar hangi genel kategoriler altında gruplandırılabilir?

İslamî ilimler üçüncü sınıf öğrencilerinin ahlâkî olgunluk kavramına ilişkin oluşturulan genel kategoriler daha özel kategoriler nezdinde ne şekilde toplanabilir?

Yöntem

Araştırmaya 02.12.2022 yılında 43979 sayılı Kayseri Üniversitesi Etik Kurul Kararı ile Develi İslamî İlimler Fakültesi üçüncü sınıf öğrencilerinden 58 öğrenci (E=10, K=48) katılmıştır. Fakat araştırma sonunda 8 öğrenci metaforlarla gerekçeler arasında tutarlı ilişkilendirme yapamadığı için değerlendirmeye alınmamıştır. Araştırma kapsamındaki öğrencilere “*Ahlâkî olgunluk.....a/e benzer; çünkü*” biçimindeki bir cümle verilerek, öğrencilerin görüşlerini yazmaları istenmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırmanın modelinde öğrencilerin ahlâkî olgunluk kavramına ilişkin algılarının metaforlar yolu ile belirlenmesi amacıyla nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji kullanılmıştır. Fenomenolojik çalışmaların temel özelliği tek bir kavram ya da düşüncenin ifade edildiği bir fenomene (olguya) odaklanmasıdır. Fenomenoloji farkında olduğumuz ancak ayrıntılı ve derin bir

⁴⁰ Tekin, “Ahlâkî Olgunluk Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme”, 2293.

anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır.⁴¹ Bu kapsamda Kayseri Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi üçüncü sınıf öğrencilerinin, ahlâkî olgunluk kavramlarına odaklanmaları istenmiş, kavram çerçevesince farkında oldukları durumun derinliğine inerek olgu oluşturmaları istenerek algıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 02.12.2022 yılında 43979 sayılı Kayseri Üniversitesi Etik Kurul Kararı ile çalışmaya katılmayı kabul eden, gelişigüzel örnekleme yöntemi ile ulaşılan gönüllülük esasına göre belirlenen toplam 58 öğrenci (E=10, K=48) oluşturmaktadır.

Araştırmanın çalışma grubuna dâhil edilme kriterleri; İslamî İlimler Fakültesi üçüncü sınıf öğrencisi olmaktır.

Çalışmanın dışlanma kriteri ise; öğrencilerden herhangi birinin mecaz formuna ilişkin eksik beyanda bulunması, gerekçenin metaforla ilişkili olmamasıdır.

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamındaki bireylere ahlâkî olgunluk kavramına ilişkin metaforik algılarının belirlenmesi amacıyla, “Ahlâkî olgunluk.....a/e benzer; çünkü” biçiminde doldurması gereken yerler boş bırakılmış formlar dağıtılmıştır. Öğrencilerden zaman sınırlaması olmadan eksik bırakılan yerleri istedikleri gibi doldurmaları istenmiştir. Doldurulan formlar toplandıktan sonra araştırmacı tarafından değerlendirme süreci başlatılmış ve sonrasında çözümleme sürecine geçilmiştir. Çözümleme işleminden sonra metafor listesi oluşturulmuş ve ortaya çıkan metaforlar listelenmiştir. Metaforlara dair gerekçelerin listeleri yapılarak alt kategoriler oluşturulmuş, sonrasında alt kategoriler temel kategorilere gruplandırılarak daha genel ve bütüncül bir alan oluşturulmuştur.

Veri Analizi

Araştırmanın veri toplama aşamasında toplam 58 öğrenci form doldurmuş, bunlar içinden anlamlı bir metafor kullanan 50 katılımcının formu değerlendirmeye alınmıştır. Bu eleme aşamasında mantıklı bir metafor kullanabilmek ve metaforu anlamlı gerekçe ile açıklayabilmek esas kriterlerdir. Eleme aşamasında iki ölçüt kullanılarak eleme yapılmıştır. Sebeplerden ilki metafor ile gerekçe arasında tutarlı bir bağlantı kuramamak, ikincisi aktarmak istediği düşüncüyü açık, net ve anlaşılır bir şekilde ifade edememektir.⁸ katılımcı anlamlı bir şekilde metafor ve gerekçe arasında bir bağ kuramadığından ve mantıksal dayanak oluşturamadığından araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Eleme aşamasından sonra numaralandırılan formların bilgisayara girişi yapılmış, cinsiyet, metafor ve gerekçelerden oluşan tablolar oluşturularak, kategoriler belirlenmiştir. Metaforların çeşitli ve dağınık olması alt kategorilerin oluşturulmasından sonra temel kategorilerin oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Tüm katılımcılara K1, K2 şeklinde birer sayı tanımlanmıştır. Bu kodlamanın yanına kadın katılımcılar

⁴¹ Ali Yıldırım- Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 69.

için K, erkek katılımcılar için E kısaltması eklenmiştir. Harfin yanında yer alan sayılar ise öğrencinin sıra numarasını göstermektedir.

Değerlendirme aşamasında metaforlar ve gerekçeler tablolaştırılmış, frekans ve yüzde değerleri belirlenmiştir. Metafor ve gerekçeler baz alınarak 17 alt, 4 temel kategori oluşturulmuş, oluşturulan alt ve temel kategoriler belirtilen gerekçeler bağlamında ele alınmıştır. Metafor ve gerekçelerin derinlemesine incelenmesi anlamlı kategoriler oluşturmak adına titizlikle yapılmıştır. Metaforlarda üç temel öge (metafor, gerekçe ve metafor gerekçe arasındaki bağlantı)⁴² dikkate alınarak kategorileştirme yapılmıştır. Kategoriler belirlenirken hem literatürden faydalanılmış hem de içerik bazlı yeni kategoriler oluşturulmuştur. Bu çerçevede araştırmamızın kodlama ve kategorileştirme aşamalarında tümevarım yöntemi kullanılmıştır.

Bulgular

İslamî İlimler öğrencilerinin ahlâkî olgunluk kavramına dair oluşturdukları metaforlar, gerekçeleriyle birlikte değerlendirilerek 17 alt kategori oluşturulmuştur. Alt kategoriler, metaforlar, gerekçeler, frekans değeri ve metaforların tüm katılımcılar içindeki yaklaşık oranı Tablo 1’de verilmiştir.

TABLO 1: Katılımcıların ahlâkî olgunluk kavramına dair oluşturdukları metaforlar, gerekçeleri ve alt kategoriler⁴³

Grup	METAFOR	GEREKÇE	f	%	ALT KATEGORİ
K1	Çınar ağacı	Güçlü olması	1	2	Etkileycilik
K5, K11	Meyve ağacı (2)	Zamanla olgunlaşması	2	4	Zaman içindeki değişim
K18	Ağaç meyvesi	Zamanla olgunlaşması	1	2	
K21	Yol	Zamanla olgunlaşma	1	2	
K33	Ağacın dallarına	Zamanla olgunlaşması	1	2	
K47	Gül	Zamanla olgunlaşması	1	2	
E3, K45	Ağaç	Aşamalı olarak büyümesi	1	2	İşlevselliği
		Fayda sağlaması	1	2	

⁴² Arzu Ceylan, *Aile Kavramına İlişkin Metaforik Algıların Belirlenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 36, 37.

⁴³ Tablolarda yüzde değerleri, frekans ve katılımcı sayısı baz alınarak hesaplanmıştır.

K34	Toprak	Her şeyi içinde barındırması	1	2	
K31	Kitap	Tüm değerleri içinde taşması	1	2	
E8	Ağaçtaki yaprağa	Yaprak olmadan ağacın olmaması	1	2	
K37	Beyin	Doğru ve yerinde kullanılması	1	2	
K3, K19, K24, K38, K44	Güneş (5)	Işığın yansımaları	1	2	Çok yönlülük
		Fayda sağlaması	2	4	
		Aydınlatıcı olması	2	4	
K4	Gökyüzü	Temiz olması	1	2	Güzellik yönü
K17, E6	Yıldız (2)	Hayranlık uyandırması	1	2	
		Aydınlatıcı olması	1	2	
K8	Gül	Rağbet görmesi	1	2	
K42	Kar	Temiz olması	1	2	
K35	Çiçek	Özen istemesi	1	2	Değerlilik
K7	İnci	Nadir olması	1	2	
K9	Mücevher	Değerli ve dikkat çekici olması	1	2	
K27	Taş	Ciddiyet gerektirmesi	1	2	
K10	Dolar	Değer kaybetmemesi	1	2	
E5	Elmas	Dikkat çekici olması	1	2	
K12	Bilinçli bir anne	Rol model olması	2	4	Rehberlik
K26	Soy ağacı				
E2	Saat	Doğru yolu göstermesi	1	2	
K30	Kur'an	En doğru şekilde olması	1	2	
K28	Anne	Her ortamda kendini belli	1	2	

		etmesi			
K41	Çöldeki deveye	Kendini ve çevreyi bilir	1	2	
K15	Okyanus	Sonsuz bilgisi ve derinliğin olması	1	2	Bilgelik
K36, K2	Yemek (2)	Doyurucu olması	1	2	Temel İhtiyaç
		Fayda sağlaması	1	2	
K16, K23, K25	Su (3)	Faydalı olması	1	2	
		Yaşam için temel olması	1	2	
		Saf ve berrak olması	1	2	
K20	Su damlası	Biriktikçe artması	1	2	
E1	Çukur	Öğretici olması	1	2	Deneyim
E7	Üsluba	Olgun olması	1	2	Kemalât
K29	Mutluluk	Olgun olması	1	2	
K46	Saygı	Olgun olması	1	2	
K22	Mum	Önce kendini sonra çevreyi aydınlatması	1	2	Faydalılık
K39	Dağ yamacı	Farklı görüş açısına sahip olunması	1	2	Görecelilik
K40	Doğru ve yanlış davranışlar	Karar verme olanağı	1	2	Kararlılık, Kararlı olma
K43	Hat mürekkebine	İz bırakması	1	2	Kalıcılık
TOPLAM			50	100	

Tablo 1 incelendiğinde 50 öğrenci tarafından 40 metafor geliştirildiği görülmektedir. Öğrencilerin ahlâkî olgunluk kavramına dair oluşturdukları metaforlar getirdikleri gerekçeler dikkate alınarak 17 alt kategoride toplanmıştır. Bu alt kategoriler “Etkileycilik”, “Zaman içindeki değişim”, “İşlevsellik”, “Çok yönlülük”, “Güzellik”, “Değerlilik”, “Rehberlik”, “Farkındalık”, “Bilgelik”, “Temel ihtiyaç”, “Yatırım”, “Deneyim”, “Kemalât”, “Faydalılık”, “Görecelilik”, “Kararlılık” ve “Kalıcılık” olarak belirlenmiştir. Bu alt kategoriler anlam kayması olmaması için gerekçeden direk anlaşıldığı gibi yapılmıştır. Genel çıkarım yapma ve değerlendirmenin daha verimli ve objektif olması için Tablo 2’de gösterilen temel kategorilere gruplandırılmıştır. Temel kategoriler belirlenirken hem literatürden faydalanılmış hem de içerik bazlı belirlemeler yapılmıştır.

Temel kategorilerin oluşturulması öğrencilerin ifade ve aktarılarına göre yapılırken aynı zamanda eğitimde kullanılan gelişim alanları⁴⁴ dikkate alınmış; biliş, duyuş ve devinişsel açıdan bütüncül bir kategori oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tablo 2: Tablo 1’de belirlenen alt kategorilerin temel kategorilerde birleştirilmesi⁴⁵

TEMEL KATEGORİLER			
Temel ihtiyaçlar (%10)	Değerler (%24)	Soyut benzetmeler (%14)	Eylemsel benzetmeler (%52)
Temel ihtiyaç (5)	Güzellik (5)	Kemalât (3)	Rehberlik (4)
	Etkileycilik (1)	Görecelilik (1)	Deneyim (1)
	Değerlilik (6)	Farkındalık (2)	Faydalılık (1)
		Bilgelik (1)	Kalıcılık (1)
			Çok yönlülük (5)
			Kararlılık (1)
			İşlevsellik (6)
			Zaman içinde değişim (6)
			Yatırım (1)

Tablo 2 incelendiğinde 17 alt kategorinin 4 temel kategoride gruplandırıldığı görülmektedir. Bu temel kategoriler “Temel ihtiyaçlar”, “Değerler”, “Soyut benzetmeler” ve “Eylemsel benzetmeler” olarak belirtilmiştir. Metafor gerekçe bağlamında her bir kategoriye örnekler aşağıda verilmiştir.

Temel ihtiyaçlar: Öğrencilerin temel ihtiyaçlar kategorisine yönelik olarak geliştirdikleri metaforları; “su” ve “yemek” şeklindedir. Buna göre, ahlâkî olgunluk kavramına yönelik ortaya çıkan metaforlara “Temel ihtiyaçlar” bazında bir benzetim yapıldığı görülmektedir. Öğrencilerin Temel ihtiyaçlar boyutu ile geliştirdikleri metafor ve yorumlardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

Ahlâkî olgunluk kavramını “yemeğe” benzeten öğrenci “*yemek doyurucudur ve tüm vücudumuzu besler, güçlendirir*” der. (K36)

Ahlâkî olgunluk kavramını “suya” benzeten öğrenciler “*yaşamın temelidir, su olmadan yaşam olmaz*” (K23), “*su saf ve berraktır, yaşamında kişiyi berraklaştırması gerekir*” (K25), “*su yaşamın her koşulunda bireye fayda sağlar*” (K16) demişlerdir.

Değerler: Öğrencilerin bu kategoriye ait geliştirdikleri metaforlar; “Gökyüzü”, “Yıldız”, “Gül”, “Kar”, “Çınar ağacı”, “İnci”, “Elmas”, “Mücevher”, “Taş” ve “Dolar” dır. Bu metaforlar “Güzellik”, “Etkileycilik” ve “Değerlilik” başlıkları altında alt kategorilere yerleştirilmiştir. Ahlâkî

⁴⁴ Banu Yazgan İnanç vd., *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi* (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007).

⁴⁵ Metaforlar ve gerekçeler bağlamında oluşturulan alt kategorilerin daha kapsamlı ele alındığı temel kategorilerle gösterildiği tablodur. Öğrenci sayıları alt kategorilerin yanında parantez içerisinde gösterilmiştir. Yüzde hesaplamaları öğrenci sayısı baz alınarak yapılmıştır.

olgunluk kavramına yönelik ortaya çıkan metaforlara “Değerler” bazında şu şekilde benzetimler yapılmıştır.

Ahlâkî olgunluğun yaptıkları benzetmelerle güzellik yönünü vurgulayan öğrencilerden bir kısmı “yıldıza” benzetir ve “*bakan kişiyi kendisine hayran bırakır, göz alıcıdır*” (K17) der, bir diğeri “güle” benzetir “*herkes tarafından kokusu ve güzelliğiyle rağbet görür*” (K8) ifadesini kullanır.

Değerlilik özelliğini yansıtan benzetimiyle “mücevher” e benzeten öğrenci “*ahlâkî olgunluk mücevhere benzer çünkü o çok değerli ve dikkat çekici bir özelliktir*” (K9) tanımlaması yapar. “Elmas” metaforunu kullanan öğrenci ise “*ahlâkî olgunluk çok değerli bir özelliktir ve ahlâkî olgunluğa erişen kişi bulunduğu toplumda hep dikkat çeker*” (E5) ifadesinde bulunur.

Soyut Benzetmeler: Öğrencilerin bu kategoriye ait geliştirdikleri metaforlar; “Çöldeki deve”, “Okyanus”, “Mutluluk”, “Saygı”, “Dağ yamacı” dır. Bu metaforlar “Kemalât”, “Görecelilik”, “Farkındalık” ve “Bilgelik” başlıkları altında alt kategorilere yerleştirilmiştir. “Soyut benzetmeler” temel kategorisinde ele alınan metaforlara ait benzetimler şu şekildedir.

“Çöldeki deve” metaforuyla ahlâkî olgunluk kavramına dair gerekçe oluşturan öğrenci “*Yaşadığı bölgenin şartlarını ve koşullarını en iyi şekilde bilir ve ona göre davranır*” (K41) diyerek “Farkındalık” özelliğine dikkat çeker. “Mutluluk”, “Saygı” ve “Uslûb” metaforu ile benzetimde bulunan kişiler “*belirli bir olgunluk noktasına erişen kişinin sahip olacağı özelliktir*” betimlemesinde bulunarak “Kemalât” alt kategorisine vurgu yapar. (E7, K29, K46)

Ahlâkî olgunluğu “Dağ yamacı” metaforu ile ifade eden öğrenci “*Dağın her bir yamacından farklı yerlerin görüldüğü gibi ahlâken olgun olan insanların farklı görüş kabiliyeti olur*” (K39) gerekçesi sunarak “Görecelilik” alt kategorisine atıfta bulunur. “Okyanus” metaforu ile “Bilgelik” açılımı sunan kişi ise “*Ahlâken olgun olan insan aynı okyanus gibi sonsuz bir bilgi ve derinliğe sahiptir*” (K15) diyerek benzetim yapar.

Eylemsel Benzetmeler: Öğrencilerin “Eylemsel benzetmeler” kategorisine ait oluşturdukları metaforlar “Ağaçtaki yaprak”, “Güneş”, “Beyin”, “Kitap”, “Toprak”, “Ağaç”, “Ağacın meyvesi”, “Meyve ağacı”, “Kur’an”, “Yol”, “Gül”, “Ağacın dalları”, “Saat”, “Soy ağacı”, “Bilinçli bir anne”, “Su damlası”, “Çukur”, “Hat mürekkebi” ve “Doğru-yanlış davranışlar” dır. Bu metaforlar “Rehberlik”, “Deneyim”, “Faydalılık”, “Kalicılık”, “Çok yönlülük”, “Kararlılık”, “İşlevsellik”, “Zaman içinde değişim” ve “Yatırım” şeklinde alt kategorilerde toplanmıştır. Bu metafor ve gerekçelere ait ifadeler şu şekildedir:

“Ağaçtaki yaprak” metaforu ile işlevsellik özelliğine vurgu yapan öğrenci “*Yaprak olmadan ağaç olmadığı gibi ahlâken olgun olmayan kişide tam donanımlı bir birey olmaz*” (E8) diyerek benzetim yapmıştır. “Beyin” metaforunun gerekçesini “*beyin doğru ve yerinde kullanıldığında nasıl daha etkin ve faydalı oluyorsa ahlâkî olgunluğa sahip kişi de öyledir*” (K37) diye belirterek “İşlevsellik” fonksiyonunu ifade etmiştir.

Ahlâkî olgunluk kavramını “Meyve ağacı” metaforu ile açıklayan öğrenciler “*Ahlâk, farkında ve bilinçli olduğu takdirde nasıl olgunlaşıyorsa meyve ağacı da zaman içerisinde gerekli şart ve koşulları sağladıkça belirli olgunluğa erişir*” (K5, K11) gerekçesi ile “Değişim” alt kategorisinde uygun eylemsel bir durum betimlemesinde bulunmuştur.

Rehberlik özelliğini yansıtan betimlemesiyle “Saat” metaforunu kullanan kişi “*Nasıl saat her zaman doğru vakti gösteriyorsa ahlâkî olgunluğa sahip kişinin yaşantı, hâl ve davranışları da doğru yolu gösterir*” (E2) demiştir. Davranışa dönüklüğün bir başka göstergesi olan “Faydalılık” kategorisinde değerlendirilen bir başka metafor da “Mum” metaforudur. Öğrenci “*Mum önce kendini sonra çevresini aydınlatır, ahlâken olgun olan kişinin de ilk önce kendine sonra da çevresine faydası vardır*” (K22) diyerek gerekçe sunmuştur.

“Su damlası” metaforunu kullanan öğrenci “*ahlâkın olgunlaşması ahlâkî davranışların artmasıdır, su damlaları da biriktikçe arttığı için su damlasına benzer*” (K20) diyerek “Yatırım” alt kategorisinde değerlendirilmiştir. İz bırakması manasında “Kalıcılık” alt kategorisinde değerlendirilen “Hat mürekkebi” metaforunu kullanan öğrenci “*Mürekkebin değdiği yerde iz bırakması olgun ahlâklı kişinin de girdiği ortamda iz bırakmasıdır*” (K43) demiştir.

Ahlâkî olgunluk kavramını “Doğru ve yanlış davranışlar” metaforu ile açıklayan öğrenci gerekçe olarak şunları söylemiş “*Doğru ve yanlış davranışlar nasıl kişinin karar vermesini etkiliyorsa ahlâkî olgunlukta kişinin eylemlerini etkiler*” (K40) ve “Kararlılık” alt kategorisine alınarak eylemsel benzetmede bulunmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Ahlâkî olgunluk kavramının İslamî İlimler üçüncü sınıf öğrencileri baz alınarak değerlendirmeye alındığı bu çalışmada öğrencilerin metaforlar yoluyla algı, olgu ve bilgileri ölçülmek istenmiştir. Bu doğrultuda kullanılan fenomenolojik yaklaşım ile bireylerin zihninde var olan bilgileri metafor ve gerekçe gösterme yoluyla aktararak derinliğe inmesi sağlanmıştır. Literatürde ahlâkî olgunluk kavramına dair çok yönlü araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalar genel manada ahlâkî olgunluk düzeyi ve ölçeği⁴⁶ baz alınarak yapılmıştır. Ahlâkî olgunluk kavramına dair çalışmaların bir kısmı çeşitli ahlâkî olgunluk ile ilgili kavram ve özellikleri incelemiştir. Bunlardan Aytar ve Tatlı'nın çalışması⁴⁷ ahlâkî olgunluğun bireyin kişilik özellikleri ve bağışlama duygusu ile ilişkisinin ölçülmesi üzerine yapılırken, Ay'ın⁴⁸ incelediği konu ise dindarlık, saldırganlık ve ahlâkî olgunluk arasındaki

⁴⁶ Mustafa Şengün, Mevlüt Kaya, “Ahlâkî Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/24-25 (Temmuz, 2007), 51-64; Mehmet Kök, Arzu Çakıcı, “Çocuklar İçin Ahlâkî Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 6/18 (Aralık, 2017), 711-730; Mustafa Fatih Ay, “Ahlâkî Olgunluk Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Bilimname* 3/43 (Kasım, 2020), 349-364.

⁴⁷ Abide Güngör Aytar, Sümeyya Tatlı, “Bireylerin Ahlâkî Olgunluk ve Bağışlama İstekliliğinin Kişilik Özellikleri ile İlişkisinin İncelenmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 55 (Ocak 2018), 207-223.

⁴⁸ Mustafa Fatih Ay, “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi, Dindarlık, Ahlâkî Olgunluk ve Saldırganlık Arasındaki İlişkiler”, *Millî Eğitim* 50/232 (Güz 2021), 313-334.

ilişkinin saptanması üzerinedir. Alanda yer alan bazı doktora tezleri⁴⁹ de özellikle dindarlık ve ahlâkî olgunluk arasındaki bağı araştırılmasını konu edinmiştir. Ahlâkî olgunluğun incelendiği diğer alanlar okullar ve eğitim kademeleridir. Özellikle lise ve üniversite öğrencilerinin ahlâkî olgunluk düzeyinin saptanması üzerine yapılan çalışmalar⁵⁰ araştırmamızdan farklı bir içerikte yer alır. Eğitim kademeleri bazında incelenen konular ahlâkî olgunluk, düzey ve kavram bazında ele alınmış, ahlâkî olgunluk kavramına dair oluşturulan düşüncelere yer verilmemiştir. Öğrencilerin ahlâkî olgunluk kavramına dair bakışlarını metaforik algı yoluyla inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum çalışmamızı diğer çalışmalardan farklı kılmaktadır.

Çalışma sürecinde ilk başta bazı öğrenciler tarafından benzetim ve bağlantı kurma konusunda sıkıntı yaşansa da kısa bir zaman sonra sürece dahil olunmuştur. Metaforlar ve gerekçeler arasında çoğunlukla anlamlı bağlantılar kurulmuş, anlamsız açıklamalarda bulunan 8 öğrencinin formu çalışma dışında bırakılmıştır.

Metaforlar genel manada somut ifadelerle tanımlanmış, gerekçeler ise soyut olarak ifade edildiği için kategorilere ayırmada gerekçeler baz alınmıştır. Alt ve temel kategorilere ayırarak ikili tasnif kullanmanın amacı hem aşamalık ilkesine dikkat etmek hem de daha objektif bir değerlendirme yapmak içindir. Bu doğrultuda ilk önce gerekçe bazlı bir alt kategori oluşturulmuş sonrasında ise temel kategoriler altında gruplandırılarak objektif bir değerlendirme yapabilmek adına genel bir sonuç tablosu oluşturulmuştur.

Alt kategori yapma durumu özelden genele gitme açısından, tümevarım tekniğinin kullanılmasına kolaylık sağlamıştır. Hata payının azaltılmasında ve bilgilerin daha sistemli kategorileştirilmesinde fayda sağladığı için bu yöntem tercih edilmiştir.

Kızlara oranla erkek katılımcı sayısının az olması araştırmanın cinsiyet bazlı eşitsizliğini göstereceği düşünülmüş fakat araştırmada hem metaforlar hem de gerekçeler bazında cinsiyet farkını yansıtacak sonuçlar gözlemlenmemiştir. Cinsiyet olgusu araştırmanın hem uygulanmasında hem de sonuçların değerlendirmesinde etkileyici bir unsur olarak yer almamıştır. Kız ve erkek öğrenciler arasında cinsiyet bazlı ahlâkî olgunluk düzeyinde herhangi bir fark görünmemesi Aydemir ve Kaya⁵¹ tarafından yapılan çalışmanın sonucundan bağımsız değerlendirilebilir. Aydemir ve Kaya'nın çalışmasında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre ahlâkî olgunluk düzeyinin yüksek çıktığına dair ulaştığı verilere bu çalışmamızda rastlanmamış, cinsiyetler arasında ahlâkî olgunluk düzeyine dair bir

⁴⁹ Emine Demirci, *Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık İlişkisi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014); Ali Koçak, *Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık İlişkisi: Gümüşhane Örneği* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2022).

⁵⁰ Naciye Güven, "Moral Maturity Levels of Imam Hatip High School Students: The Case of Ortakoy District", *International Journal of Psychology and Educational Studies* 4/3 (2017), 42-52; Şengün, *Lise Öğrencilerinin Ahlakî Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi*, 112; Hamza Aktaş, Saffet Kartopu, "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Eğilimlerine Göre Ahlakî Olgunluk Düzeylerinin İncelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/35 (Aralık 2016), 121-143.

⁵¹ Arcan Aydemir, Mevlüt Kaya, "Öğretmen Adaylarının Ahlâkî Olgunluk Düzeyleri ile Eğitim İnançlarını Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (Haziran 2021), 704.

farka ulaşılmamıştır. Bir diğer araştırmada da ahlâkî olgunluk düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır.⁵² Bu çalışmada ahlâkî olgunluk düzeyinde cinsiyet bazlı bir farklılaşmanın olmamasının sebeplerinden birisi çalışmaya katılan erkek sayısının kız sayısından oldukça az oluşudur. Nitekim iki cinsiyet arasındaki katılım oranı farkı oldukça yüksektir. Genel manada öğrenci yaş, cinsiyet ve bilgi seviyesi bağlamında olgu değerlendirmesi ağırlıklı olarak ele alınmıştır.

Araştırmada öğrencilerin kullandıkları dil ve ifadelerin daha anlaşılır ve bütünleyici olması beklenmiş ama tam manasıyla bu beklenti karşılanamamıştır. Onun için öğrencilerin ifade edici özelliklerinin geliştirilmesinin gerekliliği görülmüştür.

Dört temel kategoride sonuçlandırdığımız verilere göre temel ihtiyaçlar kategorisinde 5 kişinin, değerler kategorisinde 12 kişinin, soyut benzetmeler kategorisinde 7 kişinin ve eylemsel benzetmeler kategorisinde 26 kişinin kullandığı metaforlar soyut benzetmeler kategorisi hariç alt kategori başlıkları ve öğrenci sayısı ile paralellik göstermiştir. Fakat soyut benzetmeler kısmında alt kategori sayısına göre öğrenci sayısının az oluşu bu kategoride bir dağılıma olduğunu göstermektedir. Öğrenci sayısı-kategori dengesi bakımından uyumlu bir dağılım yapılamadığından çeşitlilik çok olmuştur. Değerler kategorisinde ise öğrenci sayısına göre alt kategorileştirmede daha uyumlu bir sınıflandırma yapılmasına rağmen öğrenci sayısı ile kategori sayısı burada da farklı sonuçlanmıştır. Öğrenci sayısı dikkate alınarak oluşturulan Tablo 2’de yüzdeler bakımından en yüksek kategori eylemsel benzetmeler kategorisi, en düşük kategori ise temel ihtiyaçlar kategorisidir. En yüksek ve en düşük sonuçların çıktığı kategoride hem öğrenci sayısı hem alt kategori başlıklarında doğru orantılı bir uyum söz konusu iken değerler ve soyut benzetmeler kategorisinde aynı durum söz konusu olmamıştır. Öğrenci sayısına göre alt kategori başlıkları uyum içerisinde çıkmamıştır. Bu çalışmanın en büyük sorunsalını öğrencilerin dağınık bir şekilde metafor geliştirmesi oluşturmuştur.

Araştırma sonucunda elde edilen metaforlardan çiçek, elmas, mücevher gibi metaforlar Dağcı’nın ahlâkî yargı üzerine yaptığı çalışmanın⁵³ sonucuyla paralellik göstermektedir. Değer biçme açısından ahlâk kategorisinde yer alarak çalışmamızdaki değerler kategorisi ile benzeşim oluşturmaktadır. Davranışa yönelik olarak değerlendirebileceğimiz metaforlardan anne, kitap, fidan gibi metaforların kullanılması da alan yazında bulunan araştırmaya⁵⁴ uygun olup, davranışsal boyutta ele alınarak bu çalışmadaki eylemsel kategorilerde gösterilen sonucu desteklemektedir.

Araştırma genelinde ahlâk ve ahlâkî olgunluğa dair çıkan veriler bir aykırılık göstermemiştir. Ahlâkî değerlere aykırı davranmama hali olan ahlâkî olgunluğa araştırma sonucunda da ulaşılmıştır. Çünkü hem eylemsel benzetmeler hem de değerler kategorisinin verilerinin yüksek çıkması ilim ve

⁵² Fuad Bakioğlu, Rukiye Şahin, “Kültürlerarası Tolerans ile Ahlâkî Olgunluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/29 (2013), 115.

⁵³ Abdullah Dağcı, “Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (Aralık 2021), 441.

⁵⁴ Armağan Köseoğlu, “Öğretmen Adaylarının Ahlak Kavramına İlişkin Metafor Kullanımı”, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Ağustos 2015), 222.

eylemin bir arada ele alındığı sonucuna ulaştırmıştır. Aynı zamanda öğrencilerde sadece ödev merkezli ahlâkî olgunluk anlayışından ziyade erdem merkezli ve bütüncül merkezli bir ahlâkî olgunluk anlayışının olması dikkat çekmiştir. Bu sonuç öğrencilerin bilişsel düzey ve erdem merkezli metafor ve gerekçelerin kullanılmasından anlaşılmıştır. Çalışmamıza paralel bir sonuca ulaşan bir diğer araştırmada bilişsel düzey ve ahlâkî olgunluk arasında anlamlı bir bağlantı olduğunu gösteren çalışmadır.⁵⁵ Çalışmamızın sonucu bu araştırma ile de desteklenmektedir.

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde genel manada giriş kısmında verdiğimiz ahlâkî olgunluk kavramına ait literatür bilgisine paralel olarak eylemsel benzetmeler kategorisinde yer alan metafor ve gerekçeler daha ağırlıklı görülmüştür. Davranışa dönüklük kısmını ifade eden bu durum araştırma sonucunun aktarılan bilgilere paralel olarak sonuçlandığını göstermiştir. Değerler kategorisinin ikinci aşamada yüksek çıkması ise erdem ahlakı dediğimiz ahlâkî olgunluk çeşidinin göstergesiyle uyumlu bir şekilde veri sunmuştur.

Alanda yapılan diğer çalışmalara oranla⁵⁶ çalışmamızda temel ihtiyaçlar kategorisinde değerlendirilebilecek metaforların kullanımı oldukça azdır. Bu kategorinin yadsınamayacak şekilde düşük bir oranda çıkması ahlâk kavramının hayata etkisi konusunda araştırılması gereken bir diğer konu olarak değerlendirilebilir. Davranışsal ve değerler bazında ele alınan ahlâkî olgunluk kavramının ahlâklı olma ve eyleme dönüştürme açısından literatüre paralel bir oranda çıkması ise çalışmanın etkisi açısından önemlidir.

Metafor oluşturma çalışmalarının derunî bilgiyi analiz etme ve açığa çıkarma bazında önemli bir çalışma olması bu tür çalışmaların uygulama sıklığının artırılması gerekliliğini gösterir. Bunun için alan yazında hem bilgi hem davranış hem de değer ölçümü için daha fazla uygulanması faydalı olacaktır. Metafor kullanımı ile kişilerin herhangi bir kavram ya da duruma ilişkin benzetmeleri tespit edilerek, o kavram ya da durumun kişinin zihninde nasıl tasavvur edildiğine dair bilgi sahibi olunması⁵⁷ araştırma sahasının daha verimli analiz edilip etkin bir sonuca ulaşılmasını sağlayacaktır. Onun için özellikle ahlâkî kavramlarda kişinin bilinç üstünde ve altında oluşan bilgi, eylem ve duyuş özelliklerinin açığa çıkarılıp somut verilere ulaşılması açısından metafor çalışmaları önem arz eder.

Çalışmanın ahlâkî olgunluk kavramını anlama ve yaşantısal deneyim oluşturma adına hem literatüre hem de uygulama sahasına fayda sağlayacağı düşüncesinden hareketle daha geniş bir yelpaze de yaşantısal geri dönütler bazında da ele alınması araştırmanın genişletilmesi açısından yararlı olacaktır.

Kaynakça

Akarsu, Bedia. *Mutluluk Ahlâkı*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1998.

⁵⁵ Köseoğlu, “Öğretmen Adaylarının Ahlâk Kavramına İlişkin Metafor Kullanımı”, 221.

⁵⁶ Melike Özer Keskin vd., “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Etik Kavramına İlişkin Metaforik Algıları”, *International Journal of Social Sciences* 5/4 (Aralık 2020), 54

⁵⁷ Fatma Çapçioğlu, “İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin “Eğitim” ve “Din” Kavramına Ait Metaforik Algıları”, *Journal of Islamic Research* 34/1 (Mart 2023), 76.

- Ay, Mustafa Fatih. “Ahlâkî Olgunluk Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Bilimname* 3/43 (Kasım, 2020), 349-364.
- Ay, Mustafa Fatih. “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi, Dindarlık, Ahlâkî Olgunluk ve Saldırganlık Arasındaki İlişkiler”. *Millî Eğitim* 50/232 (Güz 2021), 313-334.
- Aydemir, Arcan; Kaya, Mevlüt. “Öğretmen Adaylarının Ahlâkî Olgunluk Düzeyleri ile Eğitim İnançlarını Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (Haziran 2021), 677-711.
- Aydın, Mehmet. *Kant'ta ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlâk İlişkisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Aydın, Mehmet Şevki. *Eğitim Ahlâkı*. Ankara: DİB Yayınları, 2018.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.
- Aytar, Abide Güngör; Tatlı, Sümeyya. “Bireylerin Ahlâkî Olgunluk ve Bağışlama İstekliliğinin Kişilik Özellikleri ile İlişkinin İncelenmesi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 55 (Ocak 2018), 207-223.
- Bakioğlu, Fuad; Şahin, Rukiye. “Kültürlerarası Tolerans ile Ahlâkî Olgunluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/29 (2013), 108-116.
- Bergson, H. *Ahlâk ile Dinin İki Kaynağı*. çev. Mehmet Karasan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986.
- Bloom, Paul. “The Moral Life of Babies” *Newyork Times Magazine*. Erişim: 22.03.2023. <https://www.nytimes.com/2010/05/09/magazine/09babies-t.html>
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2003.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Ceylan, Arzu. *Aile Kavramına İlişkin Metaforik Alguların Belirlenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Çekmegil, Mehmed Said. *Ahlâk Anlayışımız*. Malatya: Sanih Kütüphanesi Yayınları, 1969.
- Çağrı, Mustafa. “Ahlâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/1-9. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Çapçioğlu, Fatma. “İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin “Eğitim” ve “Din” Kavramına Ait Metaforik Alguları”. *Journal of Islamic Research* 34/1 (Mart 2023), 74-99.
- Çiftçi, Osman Zahid- Çiçek, Nuri. “Paul Bloom ve Evrimsel Bir Rastlantı Olarak Ahlâk”. *Geçmişten Geleceğe Ahlâk*. ed. Asife Ünal. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Çinemre, Semra. *Lawrence Kohlberg: Ahlak Gelişim Teorisi ve Ahlak Eğitimi Yaklaşımı*. Ankara: Nobel Yayınevi, 2022.
- Dağcı, Abdullah. “Üniversite Öğrencilerinin Ahlak Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (Aralık 2021), 431-464.

- Demirci, Emine. *Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık İlişkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Erdem, Hüsamettin. *Ahlâka Giriş*. Konya: Günay Ofset, 1994.
- Fukuyama, Francis. *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*. çev: Ahmet Buğdaycı. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2005.
- Gazzâlî, Ebu Muhammed. *İhyâ'u U'lumiddîn*. çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.
- Güven, Naciye. "Moral Maturity Levels of Imam Hatip High School Students: The Case of Ortakoy District". *International Journal of Psychology and Educational Studies* 4/3 (2017), 42-52.
- Havva, Said. *Allah Erinin Ahlâk ve Kültürü*. çev. Harun Ünal. İstanbul: Petek Yayınları, 1987.
- Ibn Miskeveyh. *Tehzibü'l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi*. çev. Abdülkadir Şener vd. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2013.
- Keskin, Melike Özer vd. "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Etik Kavramına İlişkin Metaforik Algıları". *International Journal of Social Sciences* 5/4 (Aralık 2020), 49-61.
- Kılıç, Recep. "Ahlâkî Temellendirme Problemi", *Felsefe Dünyası Dergisi* 8 (Temmuz 1993), 67-78.
- Koçak, Ali. *Ahlâkî Olgunluk ve Dindarlık İlişkisi: Gümüşhane Örneği*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2022.
- Kohlberg, Lawrence. "Moral Education in The Schools: A Developmental View. School Review". *The University of Chicago Press Journals* 74/1 (1966), 1-30.
- Köseoğlu, Armağan. "Öğretmen Adaylarının Ahlâk Kavramına İlişkin Metafor Kullanımı". *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Ağustos 2015), 219-225.
- Lickona, T. *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. New York: Bantam, 1992.
- Rest, James R. vd. "A Neo-Kohlbergian Approach to Morality Research". *Journal of Moral Education* 29/4 (2000), 381-395.
- Şengün, Mustafa. *Lise Öğrencilerinin Ahlâkî Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2008.
- Şengün, Mustafa; Kaya, Mevlüt. "Ahlâkî Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/24-25 (Temmuz, 2007), 51-64.
- Tekin, İshak. "Ahlâkî Olgunluk Kavramı Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 2275-2298.
- Yahya İbn Adî. *Tehzibü'l-Ahlâk: Ahlâk Eğitimi*. çev. Harun Kuşlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. 2013.
- Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.